

УДК 911.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-2-46>

Оксана СКЛЯРСЬКА,

orcid.org/0000-0001-9146-9768

кандидат географічних наук, доцент,

доцент кафедри географії України

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *Oksana.Sklyarska@gmail.com*

МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗНАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті розкрито своєчасність та важливість викладання навчальної дисципліни «Медична географія України та безпека освітнього середовища» для майбутніх педагогів, які навчаються за спеціальністю «Середня освіта (географія)» з метою формування здоров'язбережувальної компетентності в рамках Нової української школи. Розглянуто зміст навчальної дисципліни та можливості впровадження фахових знань та вмій у роботі педагога. Обґрунтовано, що медико-географічні знання важливі не тільки в процесі навчання географії, а й для фахівців, які викладають інтегровані курси. Відтак географи можуть забезпечувати не лише природничу освітню галузь. Розглянуто навчальну програму з географії для 6-9 класів, конкретні результати та наскрізні змістові лінії тем курсу. Серед них – «Здоров'я та безпека», завданням якої є становлення учня як емоційно стійкої особистості, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище. Розглянуто залучення змістової лінії «Здоров'я та безпека» у курсі географії на прикладі теми «Демографічні процеси та статевовіковий склад населення світу та України», що передбачена навчальною програмою «Географії» для 8 класу. Зокрема акцентовано, що медико-географічні компетентності педагога доповнюють його багаж знань зі суспільної географії і дають змогу пояснити учням не лише особливості демографічної ситуації в Україні, а й зв'язок демографічних процесів з медико-географічною ситуацією.

Майбутнє шкільної географічної освіти вбачають у її інтеграції з екологічною, економічною, соціологічною, культурологічною освітою. Інтегровані курси впроваджуються згідно стандартів НУШ з молодших класів і надалі – в старшій школі. Зокрема, програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–6 класів НУШ включає теми медико-географічного характеру. Відтак, навчальну дисципліну «Медична географія України» потрібно вносити до переліку нормативних курсів підготовки фахівців за спеціальністю «Середня освіта (географія)», а географи мають активно долучатись до викладання в школі інтегрованих курсів соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Ключові слова: медична географія, здоров'язбережувальна компетентність, Нова українська школа, інтегровані курси.

Oksana SKLIARSKA,

orcid.org/0000-0001-9146-9768

Candidate of Geographical Sciences,

Associate Professor at the Department of Geography of Ukraine

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) *Oksana.Sklyarska@gmail.com*

MEDICAL AND GEOGRAPHICAL KNOWLEDGE OF FUTURE TEACHERS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' HEALTH-SAVING COMPETENCIES

The article reveals the timeliness and importance of teaching the discipline "Medical Geography of Ukraine and Safety of the Educational Environment" for future teachers studying in the specialty "Secondary Education (Geography)" with the aim of forming the competence "Health and Safety" within the framework of the New Ukrainian School. It is substantiated that medical and geographical knowledge is important not only in the process of teaching geography, but also for specialists who teach integrative courses. Therefore, geographers can provide not only natural science but also other educational fields. The article reveals the content of the discipline and the possibilities of implementing professional knowledge and skills in the work of a teacher. When studying different topics, specific results are achieved and specific cross-cutting content lines are traced. Among them is the health-preserving (or health and safety) one, which includes the ability of a person to plan and implement his or her life activities in a way that is favorable to the health and safety of the person himself or herself. The future of school geographic education is seen in its integration with environmental, economic, sociological, and cultural education. Integrative courses are implemented in accordance with the NUS

standards from the junior grades and later in high school. In particular, the program of the integrative course "Health, Safety and Wellbeing" for grades 5–6 of the NUS includes topics of a medical and geographical nature, therefore, the discipline should be included in the list of normative courses for training specialists in the specialty "Secondary Education. Geography", and geographers should be actively involved in teaching the integrative course "Health, Safety and Wellbeing" at school. The article considers the involvement of the health care industry in the geography course on the example of the topic "Demographic processes and gender and age composition of the population of the world and Ukraine", which is provided by the Geography curriculum for grade 8. In particular, it is emphasized that the medical and geographical competencies of the teacher complement his knowledge of social geography and allow him to explain to students not only the peculiarities of the demographic situation in Ukraine, but also the connection between demographic processes and the medical and geographical situation.

Key words: *medical geography, health competence, New Ukrainian School, integrative courses.*

Постановка проблеми. Реформа шкільної середньої освіти в Україні має за мету створення школи, яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті, ціннісне виховання та сучасне освітнє середовище. Реалізація Концепції «Нова українська школа» (НУШ) потребує підготовки висококваліфікованих педагогів, які здатні впроваджувати інноваційні технології та викладати інтегровані курси.

Яке місце географії у формуванні ключових компетентностей учнів та досягненні головних завдань навчального процесу? У 2016 році Міжнародною хартією з географічної освіти було проголошено, що «Географія служить сполучною ланкою між природними і суспільними науками і... повинна розглядатися як невід’ємна частина виховання всіх членів будь-якого суспільства» (Нова міжнародна хартія, 2016). Пріоритетною метою вивчення географії в школі є формування у школярів географічної картини світу. Шкільна географічна освіта спрямована на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню та розвиток умінь усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних подіях, що відбуваються у державі та світі. Географія як комплексна дисципліна, що вивчає взаємодію природи та суспільства, природньо-географічних та суспільно-географічних процесів, безпосередньо формує в учнів не тільки природничу та екологічну, а й соціальні та громадянські, а також здоров’язбережувальну компетентність.

Аналіз досліджень. Важливість піклування про здоров’я учнів як ключове завдання педагога розглядалось у працях відомих українських педагогів-мислителів – В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка, К. Д. Ушинського та ін. Значення відповідних знань та умінь педагога для формування навичок здорового способу життя розкрито в дослідженнях Т. Є. Бойченко, С. В. Лапаєнко, М. С. Солопчука та ін. Саме про здоров’язбережувальну компетентність сучасного вчителя йдеться в працях О. В. Бердник, П. М. Гусака та ін. Про фахові компетентності, якими володіють фахівці-гео-

графи є чималі напрацювання у В. Д. Громи, М. М. Лаврук, С. Г. Коберніка, Д. С. Мальчикової, Т. Г. Назаренко та інших вчених і методистів. При цьому, не вистачає досліджень, які б стосувались важливості фахових компетентностей географів у роботі з учнями задля формування саме здоров’язбережувальних знань, вмінь і навичок. Тому **мета статті** – розкрити значення набутих компетентностей майбутніми педагогами в процесі вивчення дисципліни «Медицина географія та безпека освітнього середовища» для забезпечення наскрізної лінії НУШ «Здоров’я та безпека» і акцентувати на тому, що географи можуть забезпечувати не лише природничу галузь середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2020 р. було прийнято оновлений «Державний стандарт базової середньої освіти». Його було укладено за компетентнісним підходом до формування змісту навчання. Метою природничої галузі є формування особистості учня, який «.. усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем» (Державний стандарт, 2020). Географія як комплексна наука має ключову роль у забезпеченні природничої галузі. Вивчення географічних дисциплін має допомогти школярам адекватно реагувати на зміни, що відбуваються навколо, а географічне мислення має стати частиною суспільної свідомості. Вивчення предметів географічного спрямування формують у школярів дослідницькі уміння, допомагають встановлювати зв’язки і залежності у природі та суспільстві, критично оцінювати вплив поведінки на здоров’я та безпеку (Методичні рекомендації, 2022). На жаль, незважаючи на трансформації, що мали б призвести до підвищення престижу географічної освіти і покращення її публічного іміджу, відбувається зменшення суспільного запиту на послуги фахівців-географів. Натомість інституційне становище географії у світовій універси-

тетській освіті суттєво зміцнюється, удосконалюються навчальні програми, отримують подальший розвиток традиційні практики викладання. У багатьох країнах Західної Європи, США, Канаді, Японії існує глибоке розуміння освітнього потенціалу географії (Мальчикова, Мезенцев, 2022).

Студенти спеціальності «Середня освіта (Географія)» після успішного завершення навчання стануть кваліфікованими викладачами, зможуть працювати в освітніх закладах та долучатись до впровадження стандартів НУШ, в основі якої – компетентнісне навчання. В Навчальній програмі «Географія, 6-9 класи» до компетентнісного потенціалу предмету віднесено «Екологічну грамотність та здорове життя», що передбачає вміння: працювати в команді під час реалізації географічних проєктів, застосовувати набутий досвід задля збереження власного здоров'я та здоров'я інших, оцінювати значення географічної науки для забезпечення добробуту людства, а також ставлення: турбота про здоров'я своє та інших людей, ціннісне ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти, усвідомлення важливості ощадного природокористування, пошанування внеску кожного в досягнення команди (Географія, 6-9 класи, 2022а: 3). При вивченні різних тем досягаються конкретні результати та простежуються наскрізні змістові лінії. Серед таких змістових ліній – «Здоров'я та безпека», завданням якої є становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Сформувані відповідні компетентності в учнів може тільки фахівець-викладач, який сам володіє ними. Здоров'язберігаюча компетентність педагога – це якість особистості, що базується на інтеграції знань і досвіду та виявляється в готовності до діяльності щодо збереження здоров'я в освітньому середовищі. Очевидно, такими знаннями та навичками володіють майбутні викладачі географії, які засвоїли складові освітнього компоненту «Медична географія України та безпека освітнього середовища». Вивчення навчальної дисципліни здійснюється відповідно до освітньо-професійної програми підготовки географів спеціальності «Середня освіта (географія)» освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» та передбачає оволодіння студентами теоретичними знаннями сучасних медико-географічних досліджень в Україні та світі, навиками оцінки медико-географічної ситуації території в результаті аналізу параметрів здоров'я населення та впливу на нього

фізико-географічних, екологічних, медико-організаційних чинників. Вивчення дисципліни сприяє формуванню комплексу компетентностей, необхідних викладачеві географії та інтегрованих курсів НУШ. До таких професійних компетентностей, належать:

- здатність застосовувати знання про сучасні досягнення у предметних областях, а також застосовувати міждисциплінарні підходи у навчанні географії;

- здатність застосовувати базові знання з природничої та суспільної географії для формування розуміння причинно-наслідкових зв'язків та умінь їхнього застосування у професійній, соціальній діяльності;

- здатність впроваджувати україноцентричний підхід у науковій та освітній діяльності з урахування особливостей природно-техногенної, національної та регіональної безпеки (Склярська, 2022: 4–5).

Майбутні педагоги, які успішно засвоїли кредити ОК «Медична географія України та безпека освітнього середовища», отримали належні знання про поширення хворіб людини за класами, віковими групами населення, географію ендемічних, серцево-судинних, паразитичних, інфекційних та інших захворювань, територіальну організацію системи охорони здоров'я України. Практичні та семінарські заняття з курсу включають завдання щодо вивчення впливу геофізичних факторів, біогеохімічних провінцій, соціально-демографічних та медико-організаційних чинників на стан здоров'я населення; вивчення географічних особливостей захворюваності населення України; складання медико-географічних карт; вивчення основ організації безпечного освітнього середовища та методики викладання основ медико-географічних знань в середній школі. Крім цього, студенти виконують проєкти щодо аналізу медико-демографічної ситуації одного з регіонів, пропонують власне бачення змісту уроку із застосуванням медико-географічних знань в рамках інтегрованих курсів НУШ. Тобто за результатами вивчення навчальної дисципліни «Медична географія України та безпека освітнього середовища» майбутні педагоги вміють:

- здійснювати медико-географічну характеристику території;

- пояснювати взаємозв'язок поширення окремих хворіб та якості довкілля, виявляти просторові закономірності здоров'я населення України;

- здійснювати медико-географічне дослідження природного приросту, смертності, народжуваності, старіння населення;

- працювати з науковими, статистичними матеріалами з відповідної тематики;

- планувати та організовувати безпечне освітнє середовище;

- складати медико-географічні карти, розраховувати стандартизовані показники здоров'я населення. Це ті знання та вміння, які широко застосовуються в педагогічній роботі вчителя географії, а також при викладанні інтегрованих курсів.

У Навчальній програмі з географії для учнів 6-9 класів передбачено використання різних змістових ліній під час вивчення тих чи інших тем. Так, в курсі для 6 класу «Планета Земля» наскрізна змістова лінія «Здоров'я та безпека» присутня при вивченні розділу 3 «Оболонка землі» (тема 1. «Літосфера», тема 2. «Атмосфера», тема 3. «Гідросфера», тема 4. «Біосфера та ґрунти», тема 5. «Природні комплекси»), майже усіх тем курсу «Географії» для 7 класу. Учні 6 класів орієнтують на: застосування знань про лікарські рослини, отруйні рослини і тварини на прикладі природних комплексів своєї місцевості; формування установок на використання здорового та безпечного харчування й безпечної поведінки під час навчальних екскурсій і польових досліджень; виявлення і розуміння впливу метеорологічних чинників на стан здоров'я людини; розуміння значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних і столових вод. Учні 7 класів орієнтують на: усвідомлення значення санітарно-гігієнічних умов проживання і харчування для збереження життя і здоров'я людей (в тому числі на прикладі країн, що розвиваються); формування знань про небезпечні природні об'єкти та явища та їхній вплив на життя людини (Географія, 6-9 класи, 2022b: 12).

Фахові знання медико-демографічних процесів в Україні і світі та закономірностей їхнього розвитку необхідні при викладанні розділу 3 «Природні умови та ресурси України», розділу 4 (тема «Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення», «Природа та населення свого краю») курсу «Україна у світі: природа, населення» для 8 класу а також окремих тем курсу для 9 класу. Учні 8 класів орієнтують на: розуміння того, що здоров'я є найвищою цінністю для кожної людини та суспільною цінністю, свідому мотивацію щодо ведення здорового способу життя, відповідальності за власне життя і здоров'я; формування безпечної поведінки в навколишньому середовищі. Учні 9 класів орієнтують на: формування знань про безпечність товарів та послуг, споживачами яких є школярі; застосування знань для оцінювання можливих позитивних і негативних наслідків сучасних біотехнологій у сільському господарстві (Географія, 6-9 класи, 2022c: 13).

Розглянемо наскрізну змістову лінію «Здоров'я та безпека» на прикладі теми «Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та України», що передбачена навчальною програмою «Географії» для 8 класу. Відповідно до змісту теми, учні вивчають такі питання: чинники що впливають на кількість населення: природний рух, міграції; біженці та внутрішньо переміщені особи; статеві-віковий склад населення світу й України; тривалість життя населення; регіональні відмінності демографічних процесів; дослідження Павла Чубинського; демографічна політика; механічний рух населення: причини і види міграцій, основні напрямки міграційних потоків у світі та Україні; українська діаспора. За результатами вивчення теми учень володіє компетенціями змістової лінії «Здоров'я та безпека», а саме – усвідомлює необхідність здорового способу життя та його вплив на репродуктивне здоров'я. Належні медико-географічні знання педагога доповнюють його багаж знань зі суспільної географії і дають змогу пояснити учням не лише особливості демографічної ситуації в Україні, а й зв'язок демографічних процесів з медико-географічною ситуацією.

Майбутнє шкільної географічної освіти вбачають у її інтеграції з екологічною, економічною, соціологічною, культурологічною освітою. Інтегровані курси впроваджуються згідно стандартів НУШ з молодших класів і надалі – в старшій школі. Зокрема, програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 5-6 класів включає теми медико-географічного характеру, а саме – «Здоров'я і його складники», «Спосіб життя і фізичний розвиток», «Харчування і здоров'я», «Захворювання. Чинники ризику» (Шиян, 2022). Відповідні знання та навички для викладання цих тем учням мають фахівці-географи, які опанували змістові модулі освітнього компоненту «Медична географія України та безпека освітнього середовища». Подальша реалізація освітньої реформи передбачає впровадження інтегрованих курсів, які зможуть викладати географи з огляду на наявність у них відповідних професійних знань та умінь.

Висновки. Таким чином, вивчення курсу «Медична географія України та безпека освітнього середовища» є своєчасним і необхідним для підготовки майбутніх педагогів, адже однією з ключових компетентностей НУШ є «Екологічна грамотність і здорове життя». Важлива надпредметна тема (наскрізна лінія) «Здоров'я та безпека» присутня при вивченні більшості тем шкільного курсу «Географії» та багатьох інтегрованих курсів. Відтак, навчальну дисципліну «Медична географія...» потрібно вносити до переліку нормативних дисциплін підготовки фахівців за спе-

ціальністю «Середня освіта. Географія», а географи повинні активно долучатись до викладання в школі інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». Надалі слід розробляти нові методики щодо впровадження медико-географічних знань та вмінь у практичній діяльності педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Географія 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
3. Мальчикова Д. С., Мезенцев К. В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу. *Український географічний журнал*. 2022. № 1. С. 53–63.
4. Методичні рекомендації щодо викладання географії у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-geografiyi-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>
5. Нова Міжнародна хартія географічної освіти. URL: <https://www.geokyiv.org/uk/component/k2/item/122-2016>
6. Склярська О. І. Методичні рекомендації з курсу «Медична географія України» для студентів спеціальності «Середня освіта. Географія». Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022 р. 34 с.
7. Шиян О. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/_Zdorov.bezbp.ta.dobrob.5-6-kl.Shyyan.ta.in.14.07.pdf

REFERENCES

1. Heohrafiia 6-9 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. 2022. [Geography 6–9 grades. Curriculum for general secondary education institutions. 2022]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity. Postanova KМУ № 898 vid 30.09.2020 roku [State standard of basic secondary education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 898 of September 30, 2020]. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ [in Ukrainian].
3. Malchukova D. S., Mezentsev K. V. (2022). Publicnyi imidzh heohrafii v konteksti transformatsii standartiv bazovoi serednoi osvity: dosvid Ukrainy i svitu [Public Image of Geography in the Context of Transforming Basic Secondary Education Standards: Experience of Ukraine and the World]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*. 1. 53–63. [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii shhodo vykladannya heohrafii u 2022/2023 navchalnomu rotsi [Methodological recommendations for teaching geography in the 2022/2023 academic year]. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychnirekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-geografiyi-u-2022-2023navchalnomurotsi/> [in Ukrainian].
5. Nova mizhnarodna khartiia heohrafichnoi osvity [A new international charter for geographic education]. URL: <https://www.geokyiv.org/uk/component/k2/item/122-2016> [in Ukrainian].
6. Skliarska O. I. Metodychni rekomendatsii z kursu “Medychna heohrafiia Ukrainy” dlia studentiv spetsialnosti «Serednia osvita. Heohrafiia» [Methodical recommendations for the course “Medical Geography of Ukraine” for students majoring in “Secondary Education. Geography”]. LNU imeni Ivana Franka, 2022 [in Ukrainian].
7. Shyian O. Modelna navchalna prohrama “Zdorovia, bezpeka ta dobrobut». 5–6 klasy (intehrovanyi kurs)” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model Curriculum “Health, Safety and Well-Being. Grades 5–6 (integrated course)” for general secondary education institutions]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.59.klas.NUSH-poetap.z.2022.pdf> [in Ukrainian].